

Cuprins

<i>Cuvînt-înainte</i>	7
I. Preludii. 1930-1936	9
Filosofia culturii și istoriei. 1930-1933	11
Convertirea politică a lui Cioran. Noiembrie 1933	18
Titlul cărții	32
Geneza psihologică a cărții	36
II. Doctrina legionară	45
Preludiul Mișcării Legionare	45
Codreanu și doctrina legionară	55
Ion Moța: naționalism și antisemitism	78
Vasile Marin: completări la doctrina legionară	80
Precursori	92
III. Doctrina legionară și inteligența interbelică	101
IV. Filosofii paralele: Spengler și Cioran	127
V. „Critica fizionomică a României”	149
VI. Filosofii paralele: Lovinescu și Cioran	167
VII. Problema „străinilor”	187
Problema evreiască	190
Problema ungurească	212
VIII. „...gîndul unei alte României...”	223
Critica democrației românești	226
Naționalismul dezirabil	228
Cele două sarcini ale revoluției	231
Problema socială	232
Problema națională sau „Colectivismul național”	237
Revoluția națională	239

Dictatură și revoluție	242
„...gîndul unei alte Români...”	246
O profecție împlinită: Ceaușescu	251
IX. Epilog românesc, 1937-1945	259
Între inerție și excentricitate. Anul 1937	259
Începutul rupturii	272
Interludiu românesc. Toamna 1940 – februarie 1941 ...	282
Consilier cultural la Vichy	287
Perioada iunie 1941-1945	290
X. Cioran în peisajul ideologic românesc	295
Cioran și ideologia generației '27	295
O replică: <i>Apărarea civilizației</i>	319
A doua replică: <i>Dimensiunea românească</i> <i>a existenței</i>	322
Cioran și ideologia legionară	325
XI. Pașii sofistului	335
„Spovedanie”	348
XII. Concluzii	367
Anexe	383
Cronologie	385
Summary	412
Résumé	415
<i>Indice</i>	419

Cioran afirmă că pentru nașterea și existența unei culturi mari cel mai important lucru este „sîmburele lăuntric, pre-determinarea spre o formă specifică” (p. 8). „Sîmburele” este ireductibil și „predetermină”

o ortogeneză a culturilor, care justifică individualitatea fiecăreia prin condiții și determinante originare, printr-un impuls specific (p. 8).

Tînărul filosof nu explică ce anume înțelege el prin „sîmburele” unei culturi; pe parcursul cărții, folosește ca sinonime următorii termeni: „instinct”, „pornire”, „plan pur interior”, „germene demiurgic”, „rădăcini biologice”, „suflet format”, „suflet primordial”, „miez biologic”, „formă interioară”, „suflet originar al culturilor” etc. Cele mai multe dintre sinonime aparțin – ca și alți termeni din *Schimbarea la față...* – domeniului biologic, fapt explicabil prin influența lui Spengler asupra lui Cioran. Continuator al organicismului german și moștenitor al metaforelor de tip biologic din *Prelegeri de filosofia istoriei* ale lui Hegel, Spengler însuși gîndește culturile prin metafore biologice: culturile sînt mari organisme, sînt „organisme vii de ordin superior” (*U.*, I, p. 28), sînt *plante* fixate într-un peisaj, iar istoria lor este totuna cu biografia lor, drept care au copilărie, tinerețe, maturitate și bătrînețe. Ideea lui Cioran, că istoria are la bază „un ritm biologic” (p. 156), e din aceeași sursă. Iar „sîmburele” originar pe care îl invocă Cioran se dovedește a fi totuna cu „sufletul” spenglerian al culturii:

*O cultură se va naște în momentul în care un mare suflet se trezește, se desprinde din starea sufletească originară a umanității etern copilăroase [...]. Ea înflorește în pămîntul unui peisaj precis delimitat, de care rămîne în mod vegetal legată. O cultură moare cînd acest suflet și-a împlinit întreaga sumă a posibilităților lui sub forma popoarelor, limbilor, doctrinelor religioase, artelor, statelor, științelor, și cu aceasta se reîntoarce la starea sufletească originară (*U.*, I, p. 142).*

Pentru Cioran, „sîmburele lăuntric” este principalul responsabil de evoluția și dimensiunea culturii respective:

Toate culturile sunt predestinate, în sensul că au un destin germinal; soarta le e scrisă în sîmbure (p. 26).

Drept urmare, culturile cu un sîmbure viguros „își consumă evoluția floral, cresc natural înspre mărirea lor”, producînd – în mod „floral”, adică instinctiv și inconștient – marile culturi; dimpotrivă, cele marcate de o „labilitate [...] în sîmburele lor” (p. 9) sau chiar „ratate în sîmburele lor” (p. 32) sînt lipsite de „instinct istoric” și produc fenomenul caricatural al culturilor mici. Pentru ele, faptul că „istoria nu este *natură*” (p. 26)⁹ reprezintă șansa – unică – de a-și corecta, printr-un efort de voință, deficiențele înnăscute; și anume, printr-un „cult excesiv și întreținut pentru forță” (p. 33), o cultură cu sîmbure deficitar și-ar putea schimba înfățișarea, s-ar putea „salva de la neant” și s-ar putea introduce în istorie.

Sîmburele lăuntric al culturii – numit adesea, cum am văzut, „suflet”, deci cu terminologia originară spengleriană – predetermină evoluția culturii și face ca evenimentele ei să fie „fatale”, să aibă caracter de „destin”:

Marșul marilor culturi în istorie seamănă [...] unei mari fatalități; căci nimic nu le poate opri de la pornirea lor de a se afirma și individualiza, de a impune stilul lor de viață altora și de a robi totul fascinației lor violente (p. 8).

Cioran operează cu ideea de *destin* în același fel ca modelul său, Spengler. Acesta (înlocuind în istorie explicația prin cauzalitate cu explicația prin destin) susține că sufletul unei culturi este purtătorul sorții, al destinului culturii respective:

Istoria reală este grea de destin, dar lipsită de lege cauzală (U., I, p. 153).

9. Afirmatia lui Cioran își are sursa tot în Spengler, care socotea că Natura și Istoria sînt „două posibilități extreme de a organiza realitatea înconjurătoare ca și concepție asupra lumii” (U., I, pp. 126-127) și care pot fi cunoscute prin două metode complet diferite de abordare: abordarea cauzală pentru natură și abordarea destinală (prin ideea de *destin*) pentru istorie.

Nu există, la Spengler, o definiție clară și univocă a destinului; deși „problema destinului se reliefează ca problema propriu-zisă a istoriei” (*U.*, I, p. 66), el nu poate fi definit, ci „simțit”, „trăit”, intuit prin artă sau prin introspecție. Esența lui este legată de timp, de aceea el este „logica organică a ființei” (*U.*, I, p. 168) și, totodată, „o logică profundă a devenirii” (*U.*, I, p. 179). După felul cum folosește Spengler această idee, putem înțelege că, pentru el, destinul este totalitatea posibilităților și calităților închise în sufletul unei culturi, precum și forța, energia care transformă aceste virtualități în realități istorice. El consideră că „Ideea de destin este capătul pînă la care poate înainta” cercetarea istoriei (*U.*, I, p. 211) și că, în șuvoiul devenirii, numai elementele care au această misterioasă calitate „creează istorie” (*U.*, I, p. 181). În mod practic, pentru autorul *Declinului Occidentului*, prezența destinului face ca unele *culturi primitive* să devină *preculturi*, care, la rîndul lor, creîndu-și și trezindu-și sufletul, generează spectacolul fastuos al *culturilor mari*; simetric, absența destinului face ca unele culturi primitive să rămînă, somnolînd în ele însele, doar ceea ce ele sînt, adică formațiuni umane de dinafara și de dinaintea istoriei.

Acest mecanism descriptiv-explicativ funcționează la fel și pentru Cioran. Tînărul teoretician al culturii observă că unele culturi „au avut un destin al lor” (p. 8), în vreme ce altele nu; popoarele care au această misterioasă, dar evidentă, încărcătură destinală „despică” lumea și îi devin „axă” (p. 11), transformîndu-se în destin și pentru popoarele care nu îl au. Destinul apare pe lume în momentul cînd un popor (sau o cultură; în acest context, *popor* și *cultură* sînt, pentru Cioran, care este lipsit de rigoare terminologică, același lucru) trece „treapta istorică”:

Un popor n-are destin în lume decît din clipa în care a trecut treapta istorică. Pînă atunci este sub-istorie. Este însă riscant – dacă nu imposibil – a preciza data și chiar epoca în care un popor trece o asemenea treaptă. Cînd valorile pentru cari luptă un neam se cristalizează într-o adevărată lume istorică, atunci acel neam s-a integrat în devenirea culturilor (p. 24).

Pentru trecerea acestui moment magic al pragului istoric, tăria „sîmburelui” intern sau forța destinului, ca predispoziție înnăscută, joacă rolul cel mai important. Factorii externi nu joacă, pentru Cioran, nici un rol, șansa sau neșansa istorică este o problemă care ține în întregime de calitățile interioare ale poporului respectiv :

Pentru intrarea în istorie a unui popor nu există piedici din afară. Zorile lui sau sunt o fatalitate, sau nu sunt. – De ce noi, românii, etnic vorbind mai omogeni decât germanii, a trebuit să ne *așteptăm soarta* o mie de ani? Situația geografică defavorabilă, neprielnicia condițiilor istorice, năvăliri barbare, vecini sălbatici? Dar acestea ar fi trebuit să fie motive în plus de afirmare, elemente de mărire proprie, dacă *pornirea* de a face istorie, pornirea oarbă și primordială ne-ar fi aruncat irezistibil în vârtejul universal (p. 11).

Treapta istorică invocată de Cioran este, în limbajul lui Spengler, „momentul în care un mare suflet se trezește”, atrăgînd după sine nașterea culturii și a poporului care aparține acelei culturi. Asemenea „treziri” sau „aparitii” în istoria universală nu au explicație sau, mai bine spus, se datorează „unei întâmplări, al cărei sens nu poate fi ulterior probat” (*U.*, II, p. 42). Căci, la fel cum nu se poate prevedea data apariției unei noi specii de păsări de pradă sau a unei noi specii de conifere, nici apariția unei culturi noi, deci a unui organism istoric nou, nu poate fi calculată, spune Spengler (*U.*, II, p. 42).

Bineînțeles, Cioran n-a făcut o expunere sistematică, coerentă și directă a ideilor spengleriene pe care le-a preluat în *Schimbarea la față...*; dimpotrivă, el le folosește cu toată libertatea, în funcție de cursul propriilor sale demonstrații. Numele lui Spengler, citat de cîteva ori în *Schimbarea la față...*, nu este niciodată indicat ca autoritatea pe care își întemeiază afirmațiile sau ca sursa afirmațiilor sale despre cultură și istorie. Cioran s-a folosit liber – și dezordonat – de concepția spengleriană, modificîndu-i uneori ușor ideile, rebotezîndu-i uneori conceptele, aducîndu-i uneori corecturi de detaliu, dar, în esență, fără să se îndepărteze de ea și fără să îi trădeze spiritul.

Schimbarea la față a României stă, față de *Declinul Occidentului*, în același raport în care stă *Nașterea tragediei* față de *Lumea ca voință și reprezentare*. Uneori, Cioran își permite libertăți și inexactități terminologice care l-ar fi mirat pe Spengler. De pildă, tânărul filosof român vorbește uneori despre „culturi” și despre „popoare” ca și cum ar fi vorba de o sinonimie; alteori, textul cioranian lasă să se înțeleagă că popoarele creează culturile:

Un popor care se lansează în istorie de la întiul act de viață *lunecă pe soarta sa*. Respirația în mitologie, diferențierea vieții religioase de cea politică, creația unui stil propriu spiritual și politic, accesul la putere și consecința lui, imperialismul etc., indică o evoluție firească... (p. 11).

Or, Spengler este ferm în a susține că fenomenul originar sau primar al istoriei este cultura, *nu* poporul. Ca mare organism istoric și ca fenomen originar, cultura este aceea care creează „popoarele, limbile, doctrinele religioase, artele, statele, științele” (*U.*, I, p. 142); și anume, le creează pentru a-și împlini „întregul belșug al posibilităților interne” (*U.*, I, p. 142); istoricilor care susțin că popoarele sînt creatoare de istorie, deci și de cultură, Spengler le replică în mod categoric:

Popoarele subjugate unei culturi sînt, dimpotrivă – prin forma lor interioară, prin întreaga lor înfățișare – nu creatorul, ci *operele* acestei culturi (*U.*, II, p. 203).

Inconsecvențele și/sau libertățile lui Cioran față de sursă provin, probabil, dintr-o lectură infidelă, iar nu dintr-o premeditată insubordonare față de filosofia spengleriană.

În general, modul cum a periodizat Cioran durata unei culturi mari și cum a caracterizat vîrstele sau anotimpurile culturii este foarte aproape de modelul german. Pe urmele lui Spengler¹⁰, care afirmă că:

10. Ideea vîrstelor și anotimpurilor istorice o are, în aceiași termeni, și Hegel, în ale sale *Prelegeri de filosofie a istoriei*. Cioran s-a inspirat însă din Spengler, iar nu din Hegel sau din alt filosof al organicismului german.

Fiecare cultură traversează vârstele fiecărui om. Fiecare are copilăria ei, tinerețea ei, maturitatea ei și bătrânețea ei (*U.*, I, p. 143),

iar apoi echivalează vârstele cu anotimpurile, și Cioran vorbește despre „copilăria” sau „primăvara” culturii, despre epoca maturității, despre „amurgul” sau civilizația culturilor. Prima vârstă, a „primăverii” simbolice a culturii, este una a „desfătării” în „haosul” și „efervescenta” aurorală a nașterii. În această etapă, culturile dau impresia „de creație din nimic, de direcționare după un plan pur interior” (p. 29); nașterea culturii se petrece „în atmosfera învăluitoare a unei eternități, absorbită de individ prin toți porii” (p. 10) și este un fenomen inconștient, naiv, spontan :

Cea mai mare parte din culturi își au copilăria lor, ating granddoarea în naivitate (p. 44); și: ...la atâtea popoare, a existat o spontaneitate în germene, o iradiere activă în începuturi, o explozie nestăvilă... (p. 59).

În această epocă paradisiacă, cultura are „ritm cosmic”, este religioasă, își păstrează legătura cu natura; este o epocă naivă, inconștientă, „de înălțare florală a spiritului” (p. 11), în care omul se simte mai bine ca oricând. Acum începe „separația de natură” și spiritualizarea treptată a culturii, deci „îndepărtarea de originar” (p. 90). Ea luptă cu spațiul matrice și cu timpul, iar victoria asupra lor îi conferă însemnele de mare cultură :

Toate marile culturi s-au născut din lupta biruitoare cu spațiul și timpul. [...] Revolta împotriva spațiului este mobilul secret al imperialismului. [...] Marile culturi s-au creat în *ciuda* timpului. [...] Victoria asupra rezistenței temporale este un indice categoric al vitalității spiritului. [...] Demiurgia culturilor a generat spațiul și timpul *fiecăreia* (pp. 84-85).

Aceste afirmații din *Schimbarea la față...* rezumă, foarte exact, concepția lui Spengler, care observase că „Nu numai artistul luptă împotriva rezistenței materiei” în care creează (*U.*, I, p. 142), ci și sufletul trezit al unei culturi; și anume,